

Gelirlerinin Büyük Bölümünü Tabii Enerji Kaynaklarından Elde Eden Devletlerin Bağımlılığının Boyutları, Yapısal Sorunları ve Başvurdukları Ekonomik eřitlilikler

Hayrettin Akıllı

Mill Eęitim Bakanlığı Eęitim Yöneticisi

akilli_hayrettin@hotmail.com

ORCID:0000-0001-1009-7672

Murat akır

Mill Eęitim Bakanlığı Eęitim Yöneticisi

bymuratcakir@gmail.com

ORCID:0000-0001-1919-7796

zet

XXI. yüzyılın başından itibaren ekonomileri büyük ölçüde başta petrol olmak üzere tabii enerji kaynağına tâbi olan Ortadoğu devletlerinde farklı ekonomik arayışlar gözlemlenmektedir. Bunda başta petrol olmak üzere tabii enerji kaynağının fiyatlarındaki sert dalgalanmalarla beraber bu kaynağın sınırlı rezervlere haiz olmasının etkisi büyüktür. Bu durumun neticesinde yaşanabilecek olumsuz etkilerin nasıl giderileceğine yönelik alternatif yöntem arayışları başlamıştır. Bu yöntem arayışları çağımızın ekonomik verilerine ve

gelişmelerine paralel bir şekilde seyir takip etmektedir. Söz konusu petrol üreticisi ülkelerin bu yönde bir tavır almalarının temel sebebinin petrolün sonsuz ve sınırsız bir hammadde kaynağı olmadığına kesin olarak bilinmesi ve mevcut petrol kaynaklarından ekonomik çeşitlilik anlamında maksimum faydayı temin edebilme çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Tabii Enerji Kaynakları, Ekonomik Çeşitlilik

The Dimensions of the Dependence of the States that Derive the Bulk of Their Income from Natural Energy Sources, Their Structural Problems and the Economic Diversities They Resort to

Abstract

XXI. since the beginning of the century, different economic pursuits have been observed in the Middle Eastern states, whose economies are largely subject to natural energy sources, especially oil. In this regard, along with the sharp fluctuations in the prices of natural energy resources, especially oil, the impact of this resource having limited reserves is great. The search for alternative methods for how to eliminate the negative effects that may occur as a result of this situation has begun. These method searches follow a parallel course with the economic data and developments of our time. The main reason why the oil producing countries in question are taking a stance in this direction is due to the fact that it is known for certain that oil is not an endless and unlimited source of raw materials and the effort to ensure maximum benefit from existing oil resources in terms of economic diversity. Jul.

Key Words: Middle East, Natural Energy Resources, Economic Diversity

Giriş

1980'den itibaren neoliberal politikalarla beraber küreselleşme hızla dünya geneline yayılmıştır. Bu küreselleşmeyle beraber dünya ticareti hızla artmaya başlamıştır. Artan bu ticarete paralel olarak devletlerin istihsal için kullanmış olduğu enerji tüketimi de hızla artış göstermiştir.

Dolayısı ile tabii enerji kaynağına haiz devletler bu durumdan kazançlı çıkmış ve millî gelirlerinin büyük bir bölümünü tabii enerji kaynağından elde etmiş ve elde etmektedir. Ancak Ortadoğu'daki tabii enerji kaynağının rezervi sınırsız bir hacme haiz değildir, bu rezervin elbetteki bir son tükenme tarihi vardır. Bundan dolayı bu devletlerin millî gelirlerini arttıracak başka yöntemler geliştirmeleri gerekmektedir (World Atlas, 2020).

Gelirlerinin Büyük Bölümünü Tabii Enerji Kaynaklarından Elde Eden Devletlerin Bağımlılığının Boyutları, Yapısal Sorunları ve Başvurdukları Ekonomik Çeşitlilikler

Bu çalışmada, tabii enerji kaynağına haiz olan ve gelirlerinin neredeyse tamamını tabii enerji kaynağından elde eden devletlerin bu kaynağın tükenme olasılığı karşısında neler yapmaya çalıştıkları ve ne tür stratejileri uygulamayı planladıklarının ortaya konması amaçlanmaktadır.

Ayrıca tabii enerji kaynağının tükenmesi sonrasında da sözkonusu devletlerin ekonomilerini değişen koşullara ve yeni düzene nasıl adapte edebilecekleri irdelenmiştir.

Bu çalışmada açık kaynaklardan, OPEC, IMF, Dünya Bankası gibi tabii enerji kaynakları ile alakalı küresel kurum ve kuruluşların ve bağlı organizasyonlarının verilerinden, yayımlanmış telif eserlerden ve bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır.

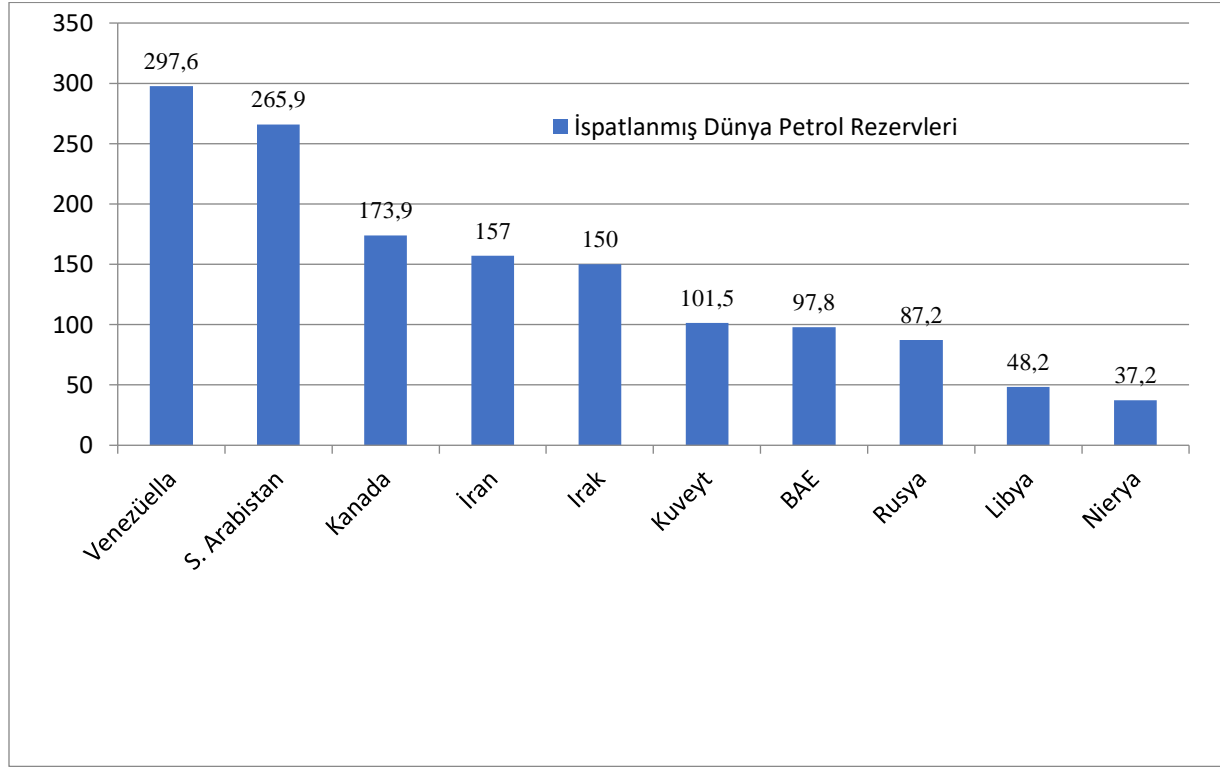
Tabii Enerji Kaynağına Bağımlılığın Boyutları, Yapısal Sorunları ve Başvurdukları Ekonomik Çeşitlilikler

Tabii enerji kaynaklarının tüketimi, sanayileşen devletlerin zenginliğinin yanısıra gelişmekteki devletlerin ekonomi anlamında ilerlemesiyle de doğrudan alakalıdır. Hızlıca gelişen ekonomilerin bir çoğunun daha az tabii enerji kaynaklarına haiz olduğu ve tabii enerji kaynaklarının yeryüzünde belli yerlere yoğunlaştığı görülmektedir (Quantum Books, 2020).

Bu yerlerdeki sayıca az devletler, dünya tabii enerji kaynaklarının ihrâcatının neredeyse tümünü gerçekleştirmektedir. Bunun ile beraber yeryüzündeki devletlerin, çoğunluk ile Ortadoğu ve yakınındaki yerlerde yoğunlaşan tabii enerji kaynaklarının ihrâcatına gittikçe daha da az tâbi hâle geleceği ön görülmektedir (Matsumoto, 2021).

Tabii enerji kaynaklarının en başında hiç kuşkusuz petrol gelmektedir. Yeryüzünde petrol rezervinin 2021 nihayeti itibari ile 1 trilyon 658 milyar 8 milyon varil miktarında olduğu belirtilmektedir. Tablo 1’de 2021 senesi nihayeti itibari ile keşfedilen petrol rezervi açısından ilk 10’da yer alan devletler gösterilmektedir.

Tablo 1: 2021 Senesi Keşfedilmiş Petrol Rezervi (Milyar Varil)

Kaynak: (BP Statistical Review of World Energy, June 2021)

Tablo 1: Petrol Rezervi Açısından İlk 10 Sırada Olan Devletler (Milyar Varil)

Sıra	2002	2011	2021
1	Suudî Arabistan (262.8)	Venezüella (297.6)	Venezüella (297.6)
2	Kanada (180.4)	Suudî Arabistan (265.4)	Suudî Arabistan (265.9)
3	İran (130.7)	Kanada (174.6)	Kanada (173.9)

Gelirlerinin Büyük Bölümünü Tabii Enerji Kaynaklarından Elde Eden Devletlerin Bağımlılığının Boyutları, Yapısal Sorunları ve Başvurdukları Ekonomik Çeşitlilikler

4	Irak (115.0)	İran (154.6)	İran (157.0)
5	BAE (97.8)	Irak (143.1)	Irak (150.0)
6	Kuveyt (96.5)	Kuveyt (101.5)	Kuveyt (101.5)
7	Venezuela (77.3)	BAE (97.8)	BAE (97.8)
8	Rusya (76.1)	Rusya (87.1)	Rusya (87.2)
9	Libya (36.0)	Libya (48.0)	Libya (48.2)
10	Nijerya (34.3)	Nijerya (37.2)	Nijerya (37.2)

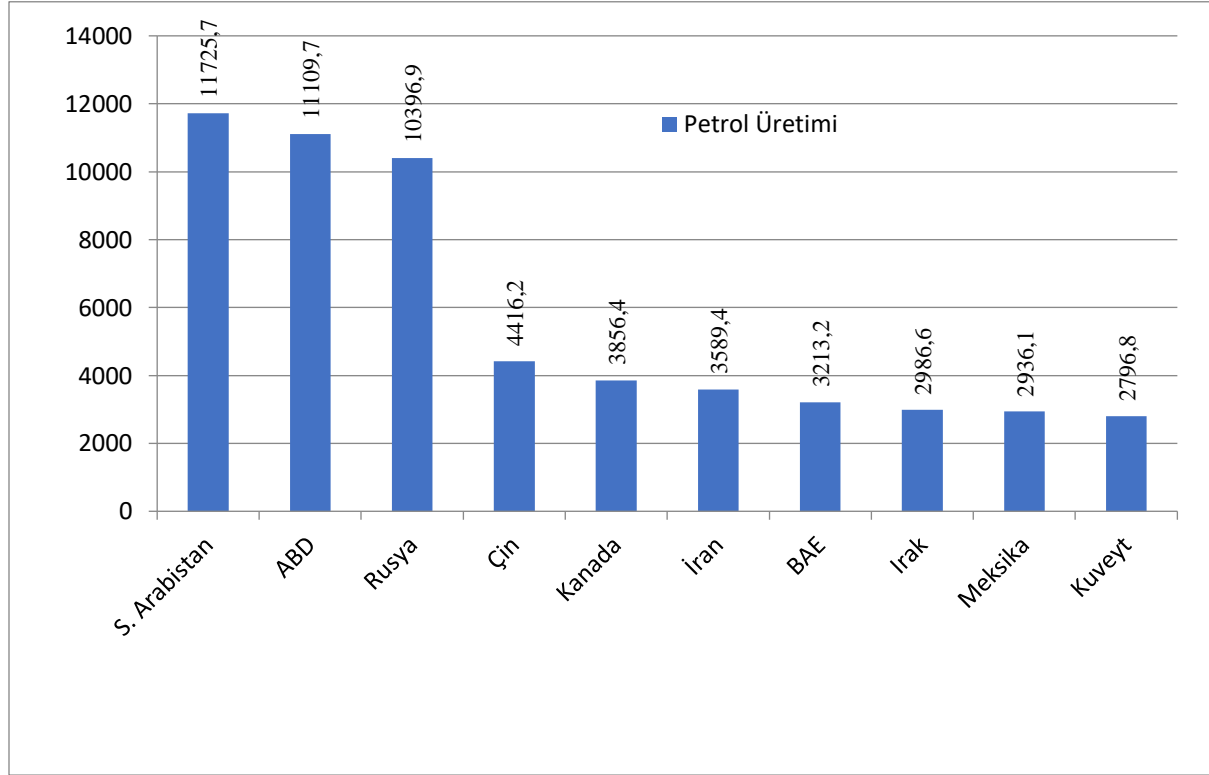
Kaynak: (BP Statistical Review of World Energy, June 2021)

Tablo 1’de yeryüzündeki petrol rezervinin en fazla olduğu ilk 10 devlet 2002, 2011 ve 2021 yılları için rezerv miktarları ile beraber gösterilmektedir. 2002 senesi itibari ile Suudî Arabistan 262.8 milyar varillik rezervi ile ilk sırada yer alırken, 2011 ve 2021 senelerinde sıralamalar değişmiştir, Venezuela 297.6 milyar varillik rezervi ile ilk sırada yer almıştır. 2002 senesinde 130.7 milyar varil olan İran’ın hampetrol rezervinin 2021 senesi nihayetinde 26.3 milyar varil artarak 157 milyar varil olduğu görünmektedir.

Tabloda dikkat çeken önemli bir noktaysa, Venezuela’nın petrol rezervindeki ciddi artıştır. 2002 senesinde 77.3 milyar varil rezervi ile bu manada 7. sırada yer alan Venezuela, 2021 senesi nihayeti itibari ile 297.6 milyar varillik rezervi ile dünya devletleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Sözkonusu on sene içersinde Venezuela’nın petrol rezervinin 220.3 milyar varil arttığı görünmektedir.

2021 senesinde yekûn dünya petrol istihsalının gündelik 89 milyon 292.5 bin varil olduğu belirtilmektedir. Petrol İhraç Eden Devletler Örgütü’nün (OPEC) üyesi Suudî Arabistan, Katar, İran, Rusya, ABD, Çin ve Kanada’nın ardından yeryüzünde altıncı, OPEC devletleri arasındaysa en büyük 2. petrol istihsalcısı durumunda bulunmaktadır.

Tablo 2: 2021 Senesi Gündelik Petrol İstihsalı Açısından İlk 10 Sırada Olan Devletler (Bin Varil)

Kaynak: (U.S. Energy Information Administration, 2021)

Tablo 2: Petrol İstihsalı Açısından İlk 10 Sırada Olan Devletler (Bin Varil)

Sıra	1992	2002	2021
1	ABD (9768.2)	ABD (8998.4)	Suudî Arabistan (11725.7)
2	Suudî Arabistan (9036.1)	Suudî Arabistan (8809.5)	ABD (11109.7)

Gelirlerinin Büyük Bölümünü Tabii Enerji Kaynaklarından Elde Eden Devletlerin Bağımlılığının Boyutları, Yapısal Sorunları ve Başvurdukları Ekonomik Çeşitlilikler

3	Rusya (7818.7)	Rusya (7658.9)	Rusya (10396.9)
4	İran (3476.2)	Meksika (3593.3)	Çin (4416.2)
5	Meksika (3133.8)	Çin (3534.9)	Kanada (3856.4)
6	Çin (2851.9)	İran (3523.9)	İran (3589.4)
7	Venezuela (2519.6)	Norveç (3341.8)	BAE (3213.2)
8	BAE (2409.9)	Kanada (2953.7)	Irak (2986.6)
9	Norveç (2224.9)	Venezuela (2924.2)	Meksika (2936.1)
10	Kanada (2125.8)	İngiltere (2447.9)	Kuveyt (2796.8)

Kaynak: (U.S. Energy Information Administration, 2021)

Tablo 2’de gündelik petrol istihsalı açısından yeryüzünde ilk 10 sırada yer alan devletler ve istihsal miktarı gösterilmektedir. 1992 ve 2002 senelerinde bu manada ilk sırada yer alan ABD, 2021 senesinde 2. sıraya geriler iken 1.’lik Suudî Arabistan’a geçmiştir. 2021 senesinde İran’ın gündelik petrol istihsalı 3 milyon 589.4 bin varil olarak belirlenilmiştir. 89 milyon 362.4 bin varil olan gündelik dünya petrol istihsalının ortalama 33 milyon varilinin Suudî Arabistan, ABD ve Rusya tarafından üretildiği görünmektedir.

2021 senesi nihayetinde hampetrol rezervi anlamında devletler arasında ilk sırada yer alan Venezuela’nın petrol istihsalınınsa 1992 senesinden sonra azaldığı görünmektedir. Aynı zamanda 2021 senesi nihayetinde petrol rezervi sıralamasında devletler arasında 4. sırada yer alan İran’ın petrol istihsalı sıralamasında 6. sırada yer aldığı görünmektedir (Al Hassan, 2020).

Sonuç

Batılı devletler tabii enerji kaynaklarına dayalı gelirleri iki kelimeyle tanımlamaktadır: volatilities (istikrarsızlık) ve exhaustible (tükenbilirlik). Bu iki kelime aslında tabii enerji kaynaklarına dayalı ekonomileri bekleyen gerçekliği özetlemektedir.

IMF raporuna göre petrol olmak üzere tabii enerji kaynaklarının fiyatları düşerek seyredecektir ve 2030 senesi sonrasında herhangi bir Ortadoğu ekonomisi bu denli petrole dayalı bir ekonomi yapı sürdürmeyecektir (Quantum Books, 2020).

Tek ürüne dayalı ekonomi yapıdan economic diversification, yani ekonominin çeşitlendirilmesi ile kurtulması gerekmektedir. Körfez devletlerinin hemen tamamı tehlikeyi görmektedir ve ekonomiyi çeşitlendirmeye yönelik hamlelerine yıllar öncesinden başlamışlardır (Vohra Rubina, 2020).

Tabii enerji kaynaklarına dayalı ülkelerin bu bağımlılıktan kurtulmaları için ekonomi çeşitliliğe gitmeleri zaruridir. Burada üzerine düşünülmesi gereken bir başka konu vardır. O da bu ekonomi çeşitlilik sağlanıncaya kadar petrole dayalı ekonomi yapıların bu varlıklarını ne kadar sürdürebilecekleridir (Trading Economics, 2020).

Dolayısı ile burada zamana karşı bir yarış sözkonusudur. Tabii enerji kaynaklarının çok yakın zamanda tükeneceğine ilişkin kıyamet senaryolarına itibar edilmese bile aşağıdaki nedenler ekonomilerin tabii enerji kaynaklarına dayalı sürdürülebilirliğini önemli ölçüde imkânsız hâle getirmektedir.

Farklı coğrafyalarda yeni rezervler bulunması Ortadoğu devletlerinin petrol üzerindeki hâkimiyetini azaltmakta ve petrol fiyatlarında arz bolluğuna dayalı bir düşüşe sebep olmaktadır. Örneğin keşfedilmiş petrol rezervi sıralamasında Venezuela 298,4 milyar varil ile birinci sırada yer almaktadır.

Yatay sondaj ve hidrolik kırılma tekniklerinde yaşanan teknolojik gelişmeler neticesinde kayalardan elde edilen kaya gazı ve kaya petrolünün yeryüzündeki petrol arzını arttırmıştır. Bunun neticesinde Amerika'nın daha önce Suudî Arabistan ve Rusya'nın gerisindeyken yakın zamanda onlardan daha fazla petrol arz ederek yeryüzünde en fazla petrol arz eden devlet konumuna yükselmiştir.

Fosil yakıt üreten bölgelerin ciddi bir bölümünde var olan politik istikrarsızlık, fiyat istikrarını engellemektedir. Bu bölgelerin bir kısmının savaş coğrafyası olması, yine kimi üretici devletlerin siyasi sebeplerden ötürü ambargoya tabi tutulmaları fosil kaynaklar üzerinde fiyat istikrarsızlığı doğuran en büyük siyasi sebeplerdendir.

Fosil yakıtı alternatif olan ve uzak olmayan gelecekte enerji konusunda tercih edilmesi beklenen diğer enerji kaynağının gelişmiş ekonomilerde gittikçe artan oranlara haiz olmaları fosil kaynağın fiyatlarını düşüren bir diğer unsurdur.

Ayrıca gelişmiş devletlerde çevre sorunları sebebiyle fosil yakıtlara getirilen kısıtlamalar ve ekstra vergiler, fosil yakıtlara olan talebi azaltmakta, bu da dünya çapında fiyatlara yansımaktadır (World Bank, 2020).

Ayrıca küresel piyasada yaşanan ekonomi kriz ve etkisi neticesinde yeryüzünde büyüme ve istihlal azalmış ve böylece petrole olan talep azalmıştır.

Bundan da anlaşılacağı gibi tabii enerji kaynakları yakın gelecekte tükenmeseler bile fiyat düşüşleri sebebiyle bir devletin güvenilebileceği en güçlü gelir kalemi olamayacaktır. Dolayısı ile ekonomi çeşitliliğe gidip petrol bağımlılığını en aza indirmek, petrol ihrâcatına dayalı ekonomiler için kaçınılmazdır.

Ekonomiyi çeşitlendirme adına yapılan bu hamleler, her devletin kendi özel şartları altında tespit edilmeli ve uygulamaya konulmalıdır. Ancak tüm bölge devlet ekonomilerinin benzer olduğu düşünüldüğünde bu hamleleri hem bütün devletler için yapılması gerekenler hem de devletlerin kendi özellerinde tespit ettikleri çözümler olarak ayrıştırmak mümkündür (The Economist, 2020).

Kaynakça

Akkaya, Gülşah Neslihan (2020). *Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen*, SETA Yayınları.

Al Arabiya English (2020). *Full Text of Saudi Arabia's 2030 Visions*,

<https://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2020/04/26/Full-text-of-Saudi-Arabia-s->

[Vision-2030.html](#), Erişim Tarihi: 11.05.2022.

Al Hassan, Omar Said (2020). Gulf Cooperation Council's Challenges and Prospects-GCC'S Formation: The official Version, *Aljazeera Center for Studies*.

Barnard Micheal (2020). *What Will Happen to Oil Dependent Economies Such as Saudi Arabia When Their Oil Reserves Get Depleted?*, <https://www.quora.com/What-will-happen-to-oil-dependent-economies-such-as-Saudi-Arabia-when-their-oil-reserves-get-depleted>, Erişim Tarihi: 09.06.2022.

BP Statistical Review of World Energy (June 2021). NBER Working Papers 7750, *National Bureau of Economic Research, Inc.*

Hutt, R. (2020). *Which Economies are Most Reliant on Oil?*, <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/which-economies-are-most-reliant-on-oil/>. Erişim Tarihi: 04.06.2022.

Gonzalez, M. and Lucky, M. (2020). *Fossil Fuels Dominate Primary Energy Consumption*, <http://www.worldwatch.org/fossil-fuels-dominate-primary-energy-consumption-1>. Erişim Tarihi: 07.06.2022

IMF (2020). *Economic Diversification in Oil Exporting Arab Countries Annual Meeting of Arab Ministers of Finance, 2020*, <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2020/042916.pdf> Erişim Tarihi: 30.06.2022.

Iran National Vision (2020). https://en.wikipedia.org/wiki/Qatar_National_Vision_2030, Erişim Tarihi: 01.06.2022.

Karl, T. L. (2017). Oil-Led Development: Social, Political, and Economic Consequences, *CDDRL Working Papers*, 36.

Meyer Ted (2020). *Investopedia-5 Most Oil-Dependent Economies in the World*, <http://www.investopedia.com/articles/investing/011216/5-most-oildependent-economies-world.asp>, Erişim Tarihi:10.06.2022.

Qatar General Secretariat for Development Planning (2021). *Qatar National Development Strategy 2021-2030*, Gulf Publishing and Printing Company, Doha.

Qatar National Vision 2030 (2020). https://en.wikipedia.org/wiki/Qatar_National_Vision_2030,

Erişim Tarihi: 01.06.2022.

Quantum Books (2020). *How Could Middle East Countries Survive Without Oil?*

<http://www.quantumbooks.com/other/politics-and-society/how-could-middle-east-countries-survive-without-oil/>. Erişim Tarihi: 28.06.2022.

Saudi Vision-2030 Report (2020). *Saudi Vision-2030*, <http://vision2030.gov.sa/en>, Erişim Tarihi: 03.06.2022.

The Economist (2020). *The GCC in 2030: Resources For The Future*

http://graphics.eiu.com/upload/eb/GCC_in_2020_Resources_WEB.pdf, Erişim Tarihi: 03.06.2022.

Trading Economics (2020). *Saudi Arabia Corruption Rank*. <http://www.tradingeconomics.com/saudi-arabia/corruption-rank>, Erişim Tarihi: 03.06.2022.

Saudi National Vision 2030 (2020). https://en.wikipedia.org/wiki/Saudi_Vision_2030. Erişim Tarihi: 07.06.2022.

U.S. Energy Information Administration (2021). *American and British Tecnology in the Nineteenth Century*. Cambridge University Press, Cambridge, MA.

Vohra Rubina (2020). The Impact of Oil Pricess on GCC Economies, *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 8 (2).

World Atlas (2020). *The World's Largest Oil Reserves By Country*, www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html, Erişim Tarihi: 24.06.2022.

World Bank (2020). *Middle East and North Africa*, <http://data.worldbank.org/region/middle-east-and-north-africa>. Erişim Tarihi: 19.06.2022.

World Economic Forum (2020). *Oil and Gas*, <https://www.weforum.org/agenda/archive/oil-and-gas/>. Erişim Tarihi: 06.06.2022.

World Fact Book (2020). *Middle East: Qatar*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>. Erişim Tarihi: 05.06.2022.

World Factbook (2020). *Middle East: Iran*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>.

factbook/geos/ba.html. Erişim Tarihi: 19.06.2022.

World Finance (2020). *How Qatar Plan to Drives it Long-Terma Economics Developlment*,

<https://www.worldfinance.com/infrastructure-investment/how-qatar-plans-to-drive-its-long-term-economic-development>. Erişim Tarihi: 17.06.2022.

Yenilenebilir Enerji Kaynağı Araştırmaları Merkezi (2020). *Fosil Yakıtların Tüketimi ve Geleceği*,

<http://yenilenebilirenerjikaynaklari.biz/yenilenebihrenerjikaynaklari/fosil-yakitlar/fosil-yakitlarin-tuketimi-ve-gelecegi.html>, Erişim Tarihi: 29.05.2022.